LIMBAJUL LITERAR COMPARATIV CU ALTE TIPURI DE LIMBAJ

Prof. univ. dr. Teodor VIDAM
Universitatea Tehnică, Cluj-Napoca

Abstract

Literary language is intimately related to social life, civilisation, the development of thinking, art, etc. The difference between expression and comprehension, creation and the goal-model reveals the continuing dynamic of the creative effort. In order to reveal the distinguishing mark of literary language, we must start from the following observations: literary language is not characterized only by its psycho-affective dimension, comprehendable and sociocultural. It is formed by the alliance of un-mediated, direct existence (sensations, images) and the mediated existence (representations and expressions.)

La o primă aproximare limbajul desemnează orice sistem de semne simbolice folosite pentru intercomunicare socială, adică orice sistem de semne care serveşte pentru a exprima şi comunica idei şi sentimente sau conţinturi ale contiinţei. Limbajul uman se ocupă numai de semnele care au valoare simbolică. Semnul lingvistic (cuvântul n.a) este simptom ca expresie despre cel care îl produce ; este semnal în relaţie cu receptorul său şi este simbol în raport cu semnificatul său „real".

Limbajul albinelor este un pseudolimbaj deoarece „semnele" sale nu posedă valoare simbolică şi convenţională pe care o au semnele limbajului uman. Acolo unde încetează indiferenţa începe adevărata lume umană. Cele subsistente sunt anterioare celor existente, le determină, le produc. Existenţa nemijlocită (senzaţii, percepţii) este lumea care ne înconjoară, lumea care se manifestă, lumea fenomenală. Perspectiva psiho-gnoseologică a existenţei nemijlocite este perspectiva cea mai potrivită pentru abordarea şi înţelegerea problemelor limbajului literar comparativ cu celelalte tipuri de limbaj.

Existenţa nemijlocită e o categorie primară a filosofiei, independentă de presupoziţii, ipoteze sau teorii. Existenţa nemijlocită ca obiect de cunoscut şi subiectul cunoscător sunt realităţi manifeste, constituite, aflate în relaţii cronotopice în experienţa pre-teoretică. Imaginile alcătuiesc humusul primar al experienţei pre-teoretice, ele stau la baza constituirii deopotrivă a limbajului comun şi literar. Imaginile împreună cu reprezentările fac posibil caracterul intuitiv al limbajului uman. Intuiţia garantează caracterul activ, constructiv al gândirii, care nu mai este concepută ca simplu reflex pasiv la ceva dat ca atare.

BDD-A23581 © 2009 Editura Universităţii „Petru Maior"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:42:47 UTC)

Față de imagine şi intuiție, reprezentarea nu mai ține de existența nemijlocită, ci face trecerea spre ființarea noastră mijlocită, îngăduie procesul maturizării nostre psiho-intelectuale, face trecerea spre obiectul gândibil (naeton). În cazul limbajului verbal există identitate între intuiție şi expresie, dar nu există identitate între expresie şi comunicare, între expresie şi receptare (Non idem est si duo dicunt idem).

Nu există identitate între expresia ca rezultat al perceperii şi priceperii individului A şi receptarea acestuia de către individul B. Rămâne întotdeauna un rest de subiectivitate proprie, care provoacă câteodată ambiguități şi neînțelegeri între partenerii de dialog. Subiectivitatea se află la baza solilocviilor şi monologurilor, dar prin dialog, adică prin elenul „dialogos" se străpunge zidul, se înlătură opacitatea, mai precis se ajunge la înțelegere prin eliberarea de subiectivism sau solipsism.

Limbajul uman ființează prin procesul comunicării a cărui finalitate are loc prin intercomunicare şi intercomprehensiune. La origini limbajul la fel ca şi omul s-a considerat a fi o creație divină. Pe traseul trecerii de la sorgintea divină a limbajului la cea umană avem de a face cu interpretări intermediare diferite. Limbile naturale sunt un vehicol pentru cunoaştere ; ele folosesc un limbaj colocvial, familiar şi informal ; ele reprezintă stările aşa cum sunt în mod nemijlocit. Poziția teologică vreme îndelungată a stopat înțelegerea limbajului ca şi creație umană. La rândul său, poziția nativistă consideră ideile şi stările psihice ale activităților umane ca fiind prezente de la naştere. Mai mult, în secolul al XIX-lea s-a ajuns la a considera limbile ca organisme vii, independente de indivizii vorbitori. După cum remarcă E. Coşeriu s-a acreditat ideea că limbile, asemeni organismelor vii, se nasc, cresc şi mor, că putem vorbi de „limbi-mame" şi de „limbi-fiice" etc.

Wilhelm von Humbold a deosebit pentru prima dată cele două aspecte esențiale ale limbajului : pe de o parte limbajul ca energeia, adică creare continuă de acte lingvistice, ca ceva dinamic ce nu este făcut odată pentru totdeauna şi , pe de altă parte, limbajul ca ergon, ca „produs", ca sistem realizat istoriceşte, ca „limbă". Mult mai târziu, în secolul nostru, Ferdinand de Saussure a evidențiat cele două aspecte esențiale ale limbajului, numindu-le, respectiv, parole (vorbire, act lingvistic) şi langue (limbă). Aceasta constituie un sistem lingvistic ce se realizează în vorbire şi aparține societății. Parafrazându-l pe J. Loke, Ferdinand de Saussure susține „nimic nu există în limbă care să nu fi fost înainte în vorbire".

Orientarea pozitivismului logic profesată de G. Frege şi B. Russell, consideră limbile naturale drept o haină dorită de spactatori ca să ascundă „formele logice" ale propozițiilor. Ei s-au gândit la limbaj ca la o oglindă ce reproduce structura realității şi adevărului. Ei au considerat că limbajul poate lucra pe căi eterne. Or, nu este aceasta o pretenție excesivă ? L. Wittgenstein, spre deosebire de G. Frege şi B. Russell, avansează o poziție antropocentrică,

BDD-A23581 © 2009 Editura Universității „Petru Maior"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:42:47 UTC)

propoziţiile şi/sau enunţurile limbajului reprezintă stările de fapt, ele nu sunt decât simple versiuni ale unor jocuri intelectuale. Prin L. Wittgenstein se accede la modernitatea relativismului lingvistic şi cultural.

Actul lingvistic al intercomunicării umane în a doua parte a secolului XX şi în primul deceniu al secolului XXI s-a rafinat prin filtrul examinării logico-critice. Pe lângă dimensiunea locuţionară, simplul fapt de a comunica ceva, ilocuţionară, cerinţa de a comunica un mesaj ideatic, perlocuţionară, felul de a zice ceva care să-l interpeleze pe interlocutor, aspecte şi condiţii esenţiale dar insuficiente, s-a adăugat de către F. Jaques interlocuţia. Ea este piatra de încercare a actelor lingvistice ce alcătuiesc un limbaj, fie comun, fie literar, fie ştiinţific, fie conceptual, fie sistematic categorial. Interlocuţia este acel spaţiu logic al înţelegerii umane prin intermediul căruia se împărtăşeşte aceleaşi semnificaţii de către interlocutori.

Orice tip de limbaj uman, de exemplu literar şi ştiinţific, are ca dimensiuni constitutive, dimensiunea psiho-afectivă şi dimensiunea logică. Limbajul uman acoperă întreaga gamă a procesului comunicării, de la comunicativitate la comunicabilitate. Încărcătura afectivă a limbajului nu poate ocoli prezenţa şi acţiunea fie în mod implicit, fie în mod explicit a operaţiilor logice. Noţiunea singulară sau particulară este fructul minţii, după cum conceptul – noţiune de maximă generalitate – se referă la ceea ce a fost, este şi va să fie sau poate să fie sau nu. Existenţa determină fiinţa, fie în calitate de făptură sensibilă (esteton), fie în calitate de fiinţă mijlocită, obiect gândibil sau (naeton), adică determinatul se enunţă despre determinant.

Dar care este locul şi rolul limbajului literar în cuprinsul economiei de ansamblu a celorlalte limbaje ? Limbajul literar diferă de limbajul comun, care este o creaţie colectivă spontană la fel ca şi moralitatea. Inter homines dicere (A vorbi sau zice între oameni). Limbajul comun este rezultatul sedimentării unei experienţe milenare sub forma limbilor naturale, de la experienţa pre-teoretică (magie, mitologie, folclor etc) la experienţa teoretică, (ştiinţe exacte, logico-matematice, ştiinţe ale naturii, ştiinţe tehnice şi economice, ştiinţe socio-umane sau umanitare) din cuprinsul cărora face parte şi literatura.

Limbajul literar nu reflectă realul sub forma unor propoziţii enunţiative ce se rezumă la simple observaţii sau constatări. În acest sens, E. Coşeriu asertează „legătura dintre semnificant şi semnificat nu este deloc o relaţie cauzală necesară, ci este o creaţie umană” [1]În dubla sa calitate „energeia şi ergon” după W. von Humbold, şi „parole şi langue” după Ferdinand de Saussure, limbajul uman este deopotrivă instituit în societate şi creaţie

[1] E. Coşeriu, 1995, *Introducere în lingvistică*, Editura Echinox, Cluj-Napoca.

BDD-A23581 © 2009 Editura Universităţii „Petru Maior”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:42:47 UTC)

individuală. În mod pertinent Otto Jespersen relevă că istoria limbilor nu este independentă de istoria social-culturală, că ele pleacă de la tradiţii autonome, dar, în acelaşi timp, se află într-o complexă reţea de relaţii cu fapte şi tradiţii de natură extralingvistică.

Limbajul literar este intim legat de viaţa socială, de civilizaţie, de dezvoltarea gândirii, de artă etc. Necoincidenţa între expresie şi înţelegere, între creaţie şi modelul vizat scoate în evidenţă strădania perpetuă a eforturilor creatoare. Pentru a dezvălui mai precis pecetea inconfundabilă a limbajului literar se impune să facem următoarele precizări : limbajul literar nu se caracterizează numai prin dimensiunea psiho-afectivă, inteligibilă şi social-culturală. El se constituie prin intricaţia indisociabilă dintre fiinţarea nemijlocită (senzaţii, imagini) şi fiinţarea mijlocită (reprezentări şi expresii).

E. Benveniste consideră centrul sistemului de repere lingvistice coordonata eu – aici – acum. Această situaţie reală implică deopotrivă manifestarea in actu a perceperii şi priceperii. Perceperea se leagă de acuitatea organelor noastre de simţ în producerea imaginilor, priceperea în activarea intuiţiei şi a operei vaste de maturizare interioară şi anume aceea a reprezentărilor. Una e aşezarea cuvintelor în propoziţii şi fraze, adică topica lor şi altceva prezenţa şi acţiunea tropiilor în expresiile literare.

Pe lângă percepere şi pricepere sau altfel-zis cunoaşterea senzorială-intuitivă şi raţională, în cazul limbajului literar are loc tranfigurarea realităţilor şi a mozaicului divers al vieţii în continuă mişcare prin intermediul figrilor de stil. Comparaison c est ne pas raison, mais est necessaire. Limbajul literar nu pune accentul pe cunoaştere prin percepere şi pricepere, ci pe valorizare şi asumare, indiferent de zona de unde provin imaginile, din zona extralingvistică sau lumea civilizaţiei şi culturii umane.

Şi totuşi, care ar fi esenţa limbajului literar, de vreme ce literatura cuprinde genurile beletristice precum narativitatea, liricitatea, arta dialogului sau dramaturgia ? Personal considerăm că pecetea inconfundabilă a limbajului literar este specificul naţional. Cultura se desfăşoară pe terenul lume-text-memorie şi lume-text-lume. Fără unul din aceşti termeni creaţia culturală devine o imposibilitate. Ea solicită elementele imaginare ce aparţin fondului general uman şi se realizează valorizări diferite de la cultură la cultură. Nu contează de unde vin imaginile, din ce domeniu al experienţei, ci modul lor de structurare şi valorizare.

Lumea extralingvistică, lumea înconjurătoare este situată dincolo de activitatea simbolică a omului, ea este o lume inefabilă, insolită pentru sensibilitatea şi imaginaţia creatoare a unui autor. Poate că unele imagini provin din transfigurarea realului empiric, poate că unele sunt rezultatul inconştientului propriu şi colectiv, poate că unele sunt rezultatul sublimării dorinţelor negrăite ale sufletului. Inconştientul colectiv nu include elemente etnice

BDD-A23581 © 2009 Editura Universităţii „Petru Maior”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:42:47 UTC)

ca pe nişte submulţimi, el constituie un fel de rezervă de unde diversele culturi determinate se alimentează cu imagini.

Originalitatea unei viziuni imaginare nu rezidă în imaginile înseşi „Pe miriştea arsă şi lată, / La dunga cerului spartă/ De-o vizuină de soare, / Spre asfinţit şi răcoare/ Se saltă un cap de şarpe/ Printre năluci verzi de ape”[2], ci în îngemănarea dintre topos (loc) şi tropi, adică în specificul naţional. „Şarpele cu cap de vultur, / Cu plete galbene-n jur, / La gât cu soarele roată, / Cu piept şi sfârcuri de fată/ Cu coroană de regină/ Cu aripile-n ţărână/ Stă cu pieptul dezgolit/ Tremură în asfinţit/ Am cătat dropia-n soare/ Că eram de-nsurătoare”[3].

Peisajul simbolic, câmpia dobrogeană şi dropia alcătuiesc sistemul referenţial, iar limba ca organizare logico-gramaticală, ca semantică, ca mărturie imaginară a lui S. Bănulescu alcătuiesc sistemul autoreferenţial. Dacă am admite că limba este depozitarul spiritualităţii unui popor, ce se întâmplă cu celelalte creaţii culturale ce nu recurg la limbajul verbal, creaţii cum sunt muzica, pictura, sculptura, arhitectura etc. ? Limbajul imaginilor informează limbajul literar, în schimb, peisajul simbolic – câmpia dobrogeană, spaţiul mioritic – alcătuiesc după Umberto Eco un fenomen de hipercodificare.

Expresia cea mai profundă a acestei orientări o reprezintă L. Blaga, care caută întemeierea culturii dincolo de antropologie, în metafizică şi teologie. Aşa cum apare în romanul „Baltagul” soarta unui popor este hotărâtă de providenţă, în mod transcendent, din afara timpului şi peste timp. Or, specificul naţional, pa lângă peisajul simbolic, tradiţii autohtone (datini) şi folclor este şi o realitate etică ce se actualizează problematic pentru fiecare generaţie şi pentru fiecare om. Poziţia opusă consideră că soarta nu e scrisă nicăieri, ci istoria este aceea care modelează specificul naţional. Soluţia nu este a te retrage şi a ieşi din istorie, ci a o face şi a te integra mai adânc în istorie.

D. Drăghicescu, autorul cărţii „Din psihologia poporului român”, apărută în 1906, consideră că fatalismul manifestat prin nepăsare, resemnare şi tendinţa de a boicota istoria ne provin din orient şi aceste calificative nu ni se pot atribui. Ca atare, poporul român trebuie să renască din sincopele istorice, să nu mai trăiască sub vremi, ci în pas cu vremea. E. Lovinescu subscrie la această idee din ultima parte a cărţii lui D. Drăghicescu, că specificul naţional e modelat de istorie, dar consideră fluxul istoriei precum stepa rusească mereu egală, plată, fără nicio busolă care să ne orienteze spre liman. „Scepticul nemântuit”, după denumirea lui C. Petrescu, considera că până la urmă diferenţa dintre „operele valoroase” şi cele „lipsite de valoare” se estompează.

[2] S. Bănulescu, *Dropie, Cântece de câmpie, Un regat imaginar*, Editura Alfa, 1997, p. 371.
[3] Ibidem, p. 371.

BDD-A23581 © 2009 Editura Universităţii „Petru Maior”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:42:47 UTC)

Specificul național este desconsiderat de către E. Cioran în cartea sa „Schimbarea la față a României”, întrucât istoria românilor e lipsită de personalități providențiale şi rămâne una mediocră deoarece cursul ei nu este marcat de profeți. Filosoful din Lancrăm dă dovadă de mai multă cumpătare, atunci când consideră că mizeria şi măreția omului constau în aceea că, deşi poate cunoaşte şi creea, el nu va cunoaşte niciodată adecvat, ci numai în cuprinsul inadecvării cunoaşterea poate fi înfăptuită. L. Blaga a avut intuiția fecundă că specificul național trebuie descifrat pornind de la realitatea cosmotică a spiritului creator inconştient.

Matricea stilistică blagiană este deopotrivă născută şi făcută, ea este şi devine. Nu poți ieşi din specificul național cum nu poți sări peste propria umbră sau să învingi legea gravitației. „Revolta fondului dacic nelatin” de care vorbeşte L. Blaga e continuată de M. Vulcănescu, O. Papadima şi S. Mehedinți. În istoria culturii româneşti substratul dacic este fondul pe care se aşează creştinismul. Însă, gândul blagian e continuat de prepoziția noiciană întru (prepoziție ce poate fi ataşată existenței noastre întru mister şi revelare) defineşte situarea într-un spațiu privilegiat, nu trimite la o epocă ci la spiritualitatea totală, ne scoate din lumea neesențială a devenirii întru devenire, şi trecem în lumea devenirii întru ființă.

Pentru C. Noica limita e constrângătoare ca o haină prea strâmtă, iar limitația se află în noi, ea exprimă fireştenia şi normalitatea lucrurilor după sintagma lui M. Preda. E necesar un echilibru dinamic între particular şi general, a devenirii particularului întru general, după cum considera C. Noica, deoarece limbajul literar exprimă un mozaic de atitudini şi nu un bloc de semnificații invariabile.

BDD-A23581 © 2009 Editura Universității „Petru Maior”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:42:47 UTC)